

UDK: 02.004. (584.4)

Xabibjon OLIMJONOV

O'zbekiston Milliy universiteti katta o'qituvchisi, PhD

E-mail: olimjonov_1860@mail.ru

O'zMU professori, t.f.n Z.Saidboboyev taqrizi asosida

TURKISTON ASSRDA KUTUBXONA ISHI TARIXI (1918–1920 yy.)

Аннотация

Maqolada 1918–1920-yillarda Turkiston ASSRda kutubxona ishida sodir bo'lgan o'zgarishlar, Kutubxonachilik bo'limining tashkil qilinishi, kitoblarning musodara qilinishi, yangi kutubxonalarning tashkil qilinishi hamda kutubxona ishi bo'yicha yangi nizom, tartib-qoidalarning ishlab chiqilishi, Turkiston o'lkasidagi mavjud bo'lgan ilmiy, ommaviy, maxsus va shaxsiy kutubxonalarning musodara qilinishi, xalq xo'jaligi muassasalari o'rtasida taqsimlanishi, Sovetlar tomonidan yangi tashkil qilingan kutubxonalar faloliyati kabi ma'lumotlar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Turkiston o'lkasi, kutubxona, kitobxon, bibliofil, arxiv, hujjat, katalog, kartoteka, ma'lumot, nizom.

ИСТОРИЯ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В ТУРКЕСТАН АССР (1918-1920)

Аннотация

В статье описаны изменения в библиотечной работе в Туркестанской АССР в 1918-1920 годах, создание библиотечного отдела, конфискация книг, создание новых библиотек, а также разработка новых правил и порядка библиотечной информации. исследованы такие, как конфискация существующих научных, публичных, специальных и частных библиотек в Туркестане, их распределение по общественным хозяйственным учреждениям, а также деятельность вновь созданных Советами библиотек.

Ключевые слова: Туркестанская область, библиотека, читатель, библиофил, архив, документ, каталог, картотека, сведения, устав.

HISTORY OF LIBRARY WORK IN TURKESTAN ASSR (1918-1920)

Annotation

The article describes the changes in library work in the Turkestan ASSR in 1918-1920, the establishment of the Library Department, the confiscation of books, the establishment of new libraries, and the development of new regulations and procedures for library work. Information such as the confiscation of existing scientific, public, special and private libraries in Turkestan, their distribution among public economic institutions, and the activities of libraries newly established by the Soviets have been researched.

Key words: Turkestan region, library, reader, bibliophile, archive, document, catalog, card file, information, statute.

Kirish. Bugun xalqaro maydonda davlatlar o'rtasida tinchlikni saqlash, millatlararo bag'rikenglik, totuvlikni ta'minlash hamda odamlarni tinchlik o'rnatish yo'lida birlashtirish, ma'naviyatli insonlarni tarbiyalashda kutubxona va kitoblarning o'rni alohida belgilanmoqda. Dunyoning bir qator ilmiy-tadqiqot muassasalarida kutubxonalarning paydo bo'lishi, xizmat ko'rsatish tizimini shakllanishi, zamonaviy axborot-texnologiyalar bilan ta'minlanishi, millatlar o'rtasida do'stlikni mustahkamlashda kutubxonalarning o'rniga doir ilmiy-tadqiqotlar ko'lamini kengaytirib bormoqda.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalashda kutubxona va kitoblarning o'rniga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: "Bugun ma'rifatga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir, yangi uyg'onish davri kitob va kutubxonalardan boshlanadi"[1] deb, ta'kidlab o'tgan. Xozirgi kunda yurtimizda 400 da ortiq kutubxona faoliyat ko'rsatmoqda. Ularning salmog'ini oshirish va kitob fondlarini kengaytirish, tinchlik hamda totuvlikni targ'ib qiluvchi yangi adabiyotlarni shakllantirish muhim vazifalardan sanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mavzuni o'rganishda mazkur kutubxonada ko'p yillar turli lavozimlarda mehnat qilgan Y.K.Betgering (1887–1956) asarlari katta hissa qo'shgan. Afsuski uning kutubxona ishi

tarixi doir 1945-yilda yaratilgan "Madaniyatning chorakam bir asrlilik tarixi" nomli asari chop etilmay qolib ketgan.

XX asrning 60-yillarida Turkistonda kutubxona ishi tarixi bo'yicha tadqiqotlar davom ettirilgan. 1966-yilda bir qator tadqiqotchilarning mustamlaka Turkistonda ilmiy jamiyatlarining kutubxonalari haqida maqolalar nashr etilgan. Tadqiqotchi A.I.Kormilitsin kutubxona ishi sohasidagi izlanishlari asosida 1969-yili "Inqilobga qadar Turkistonda kutubxona ishining rivojlanishi tarixi (1868–1917 yy.)" mavzusidagi tadqiqotlar olib borilgan. Tadqiqotchilar O.G'.Qosimova, A.Y.Konareva, M.A.Rahimova, B.K.Karimov, N.A.Rubakin, N.M.Sikorskiy, O.S.Chubaryan, N.Y.Dobrinina, A.Y.Ayzenberg, A.Vaneyev, N.S.Kartashov, Yu.N.Stolyarov, O.G'.Qosimova, E.Y.Yo'ldasheva, E.O.Oxunjonov, M.A.Raximova, M.Sh.Shamsiyev, M.M.Turopov va boshqalarning tadqiqotlari ham shular jumlasidandir.

Tadqiqotning metodologiyasi. Tadqiqot ishida qiyosiy tahlil, muammoviy va miqdoriy tahlil, tizimlilik, shuningdek, tizimlashtirish, tarixiy-tipologik, tarixiy ma'lumotlarni umumlashtirish, xolislik tamoyili kabi ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi. Shuningdek, g'oyaviylik va vatanparvarlik, tarixiylik hamda xronologik izchillik, umumlashtirish va modellashtirish kabi yangi metodologik usullar keng qo'llanilgan.

Tahlil va natijalar. Ma'lumki, 1917-yil oktyabrda Rossiya imperiyasida bo'lib o'tgan voqealar sabab katta o'zgarishlar yuz bergan. Imperiyaning tugatilishi natijasida hokimiyat tepasiga kelgan sovetlarning mustamlakachilik hukumronligi tashkil topdi. 1867–1917-yillarda Turkiston general-gubernatorligi deb atalgan o'lkamiz nomi RSFSR tarkibida asos solingan Turkiston Avtonom Sovet Sotsialistik Respublikasi (Turkiston ASSR)ga aylantirilgan.

Turkiston ASSR – Turkiston o'lkasida sovet tuzumi o'rnatilgandan keyin bolsheviklar tomonidan tuzilgan hamda RSFSRga kirgan avtonom respublika (1918 – 1924 yy.) hisoblanib, maydoni 1 324 994 km². Aholisi 5 milliondan ziyodni tashkil qilgan, ma'muriy markazi Toshkent shahri etib belgilangan.

Turkiston ASSRda kutubxona va madaniyat muassasalar faoliyati ziddiyatli tarzda kechgan. Bir tomondan imperiya davrida asos solinga kutubxona, kitob nashriyotlar, kitob do'konlar, davriy matbuot organlar faoliyati tugatilib, ularning kitob fondlari musodara qilingan bo'lsa, ikkinchi tomondan, yangi hokimiyat sovet kutubxonalari, maktablari, gazazeta va jurnallar, madaniyat muassasalar: klublar, madaniyat uylari, qizil choyxonalar tashkil qilishga alohida e'tibor qaratib, mahalliy aholi ongiga mustamlakachilik g'oyalari singdirishga harakat qilgan.

Bu yillar Turkiston kutubxona ishi tarixida ham katta o'zgarishlar davri bo'lib, Maorif xalq komissarligi huzurida Kutubxonachilik bo'limi tashkil etilgan hamda unga katta vakolatlar berilgan. Barcha kutubxonalar: ilmiy, ommaviy, maxsus, jamiyat va shaxsiy kutubxonalarning kitob fondlari hamda bozorlaridagi kitob do'konlarining kitob to'plamlari davlat tasarrufiga o'tkazilgan. Ko'p yillardanbuyon faoliyat yuritib kelayotgan Turkiston ommaviy kutubxonasi, "Ma'rifat", "Birlik", "Madora", "G'ayrat" kabi shaxsiy kitob fondlari, Turkiston, Isloh, Osiyo, Turon singari yirik mahalliy kutubxonalar, turli ilmiy jamiyatlarning kutubxonalari, jadid ma'rifatparvarlaridan Is'hoqxon Ibrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidhonov hamda boshqa ziyolilarning shaxsiy kutubxonalari davlat mulki sifatida musodara qilindi.

Bu yillar Sovet hukumatini sotsialistik, kommunistik boshqaruv ma'nfatlarini Turkiston o'lkasida mustahkamlash davri sifatida tarixga kirib, o'lkadagi barcha mahalliy va imperiya davrida tashkil topgan barcha turdagi nashriyotlar tugatilishi boshlangan. 1918-yil 29-martda Turkiston xalq komissarlari kengashi o'lkadagi bosmaxonalar va tosh bosmaxonalarni davlat mulki deb e'lon qilish to'g'risida Farmonni qabul qilib, Turkiston o'lkasidagi barcha bosmaxonalar hamda tosh bosmaxonalar davlat ixtiyoriga topshirilib, boshqarish mazkur korxonalarining bor mol mulki bilan birga ularning ishchi tashkilotlari – o'lka Xalq Xo'jaligi Kengashi xuzuridagi matbaachilik bo'limi ixtiyoriga o'tkazilgan [6]. Shu yili o'lkadagi 20 ta matbaachilik nashriyot uylari davlat tasarrufiga o'tkazilib, 1919-yilda xususiy kitob ishlab chiqarish korxonalarini to'liq davlat mulkiga aylantirilgan.

1919-yil yanvarda Turkiston xalq komissarlari Toshkent kengashi boshlig'i tomonidan shahar kitob savdosi korxonalarining kitob fondlarini musodara qilish va ularni sovet muassasalari o'rtasida taqsimlash to'g'risida qaror qabul qilinib, shaxsiy kitob ishlab chiqaruvchi korxonalar va do'konlarda juda ko'p kitoblar musodara qilingan. Ushbu kengash tomonidan ishlar jadallastirilib, Toshkent shahridagi "Sobberey" nomli shaxsiy kitob ishlab chiqaradigan korxonaning qarshilik ko'rsatishiga qaramay 101775 nusxa kitob musodara qilingan [2].

Turkiston xalq komissarlari Toshkent kengashi tomonidan kutubxona ishiga e'tib qaratilib, 1919-yil 27-marta "Kutubxonalar va kitoblarni qo'riqlash to'g'risida

Farmonining barcha korxonalar va tashkilotlar tomonidan majburit tartibda ijro etilishi to'g'risida buyrug'i" qabul qilingan. O'lkada kutubxona ishini tashkil qilish va boshqarish maqsadida Maorif xalq komissarligi huzurida Kutubxonachilik bo'limi ochilgan. 1919-yil 14-iyulda ushbu bo'limning: Turkiston o'lkasidagi kutubxonalarni davlat mulki sifatida tashkil qilish, musodara qilingan kitob fondlarini respublikada yangi tashkil qilingan kutubxonalar o'rtasida teng taqsimlash, o'lkada kutubxona ishini tashkil qilish va rahbarlikni amalga oshirish, yangi kutubxona hamda o'quv xonalari, ko'chma kutubxonalar barpo etish va kitoblar bilan ta'minalsh, kutubxona ishi bo'yicha kadrlar tayyorlash kabi yirik vakolatlari kengaytirilgan.

O'rta Osiyolik yirik kutubxonashunos bibliograf Y.K.Betger Kutubxonachilik bo'limining birinchi mudiri, o'lka kutubxona ishi bo'yicha inspektor bo'lgan. Rossiya geografiya jamiyati Turkiston bo'limi kutubxonasining sobiq xodimi B.N.Smolin, Turkiston Xalq kutubxonasi direktori N.N.Kulinskiy ham mintaqada kutubxona ishini yangi tizimini ishlab chiqishda va yo'lga qo'yishda samarali mehnat qilishgan.

Bunga qadar Turkiston o'lkasidagi barcha kitob fondlari muassasa va tashkilotlarning o'z kutubxonasida saqlangan. Endilikda, musodara qilingan kitoblarning barchasi Toshkentdagi Turkiston xalq kutubxonasiga keltirilgan. Kutubxonada kitoblar yaxshi holatda emasdi, kataloglar to'liqsiz va yomon ahvolda, barcha kitob fondlari bo'yicha yagona katalog yo'q edi. Borlari ham ancha oldin ishlab chiqilgan bo'lib hozirgi kitob fondlariga mos kelmasdi. Ayniqsa fondlarni saqlash uchun xonalar yetishmasligi natijasida 1919-yilning yozida kutubxona hovlisida yuz minglab kitoblardan iborat uyumlar hosil bo'lgan. Musodara qilingan kitoblar bilan bog'liq bunday vaziyat o'lkaning boshqa viloyatlarida ham kuzatilgan.

Bibliograf E.K.Betgerning harakatlari bilan Turkiston xalq kutubxonasini va viloyat hamda tuman markazlaridagi kutubxonalar ahvolini yaxshilash bo'yicha komissiya tuzilib, 1918-yil o'rtalarida "umumjahon kasr tasnifi" risolasini ishchilar tomonidan milliyashtirilgan Turkiston kutubxonalaridan foydalanish uchun chop etilgan [3]. Risola bir zumda tarqalib, so'rovlar, asosan, keng Turkistonning turli hududlaridan kelib tushgan. Mazkur qo'llanma qayta nashr etilganda, Y.K.Betger Universal o'nlik klassifikatsiyasi (UO'K) rasmiy jadvallarining yetishmasligi bilan bir xil muammoga duch kelib, ularni o'z aql-zakovati bilan to'ldirgan.

Keyinchalik Y.K.Betgerning faoliyati bilan tanishib, Yevropa Ittifoqining avvalgi markazi, Belgiya Respublikasining poytaxti Bryussel shahridagi Xalqaro kutubxona instituti jadval ishlab chiquvchilari Y.K.Betgerga uning mehnati va innovatsion g'oyalari uchun minnatdorlik bildirib, Turkiston xalq kutubxonasiga maktub yo'llagan (shu o'rinda UO'K tarixi bo'yicha qisqacha ma'lumot: XX asrning boshlarida Belgiya bibliograflari Pol Otlet va Henri Lafonten tomonidan yaratilgan bo'lib, UO'Kning markaziy qismi barcha bilimlarni qamrab oladigan va raqamli kasr kodidan foydalangan holda umumiy va shaxsiy bo'linishning ierarxik tamoyiliga asoslangan asosiy jadvallardir. Aniqrog'i UO'K indeksiga ko'ra, kitobni o'qimasdan qaysi mavzu va adabiyotni o'z ichiga olishi mumkinligini aniqlash mumkin). Y.K.Betger tomonidan tuzilgan UO'K va boshqa kutubxona texnikalaridan foydalanish bo'yicha uslubiy qo'llanma, ko'p yillar davomida Turkistonning turli viloyat va shahar kutubxona xodimlari uchun asosiy qo'llanma bo'lib xizmat qilgan. Shu orqali Rossiya ilmiy jamiyat Turkiston bo'limining kutubxonalari, Turon, Turkiston, Osiyo, Isloh kutubxonalari, kutubxonayi Is'hoqiya, kutubxonayi Behbudiya, Samarqanddagi XIV – XVI asrlarga tegishli

Temuriylarning sulolaviy kutubxonalari, Toshkent o'qituvchilar seminariyasining kutubxonasida o'n yillar mobaynida to'plangan kitob fondlari parokanda bo'lishining oldini olishga muvaffaq bo'lingan.

UO'K tizimida kartotekalarni yaratish bilan bir vaqtda qulay o'quv xonalari tashkil etish, kitob fondlarni bilim sohalari bo'yicha taqsimlash va ularning to'liq ro'yxatga olish belgilanib, 1918-yildan 1920-yilga qadar Turkiston xalq kutubxonasi fondini ikki barobarga: 40 mingdan 88 mingtagacha ko'payishi kuzatilgan. Ularni tizimlashtirish va hisobga olish bo'yicha darhol amaliy ishlar yo'lga qo'yilgan. Y.K.Betger ham qatnashgan "qayta tashkil etish komissiyasi"ning sa'y-harakatlari tufayli 1920-yil yozida uchta o'quv bo'lim: ("umumiy", "bolalar" va "musulmon"), alifbitli va mavzuli kartotekalarni (UO'K bo'yicha) va yettita mustaqil bo'lim: umumiy fan, turkistonshunoslik, sharqshunoslik va boshqa bo'limlari faoliyat yuritgan [4]. Komissiyaning vakolatli va faol ishtirokchisi Y.K.Betgerga kutubxonaning qadimiy va noyob kitoblari bo'limi esa alohida ahamiyat kasb etgan [2].

Kutubxona ishi bo'yicha kadrilar tayyorlashga ham alohida e'tibor qaratilgan. Malakali kutubxonachi va bibliograflarning tayyorlashning yo'lga qo'yilishi yangi tashkil qilinayotgan kutubxona ishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. 1919-yil Kutubxonachilik bo'limi tomonidan kadrlar tayyorlash uchun Toshkentda o'qituvchilar seminariyasida ikki oylik kurslar tashkil qilinib, respublikaning turli shaharlaridan kutubxona xodimlari jalb qilingan. Bir yil ichida 40 nafar kutubxonashunos o'quv mashg'ulotlarni yakunlab, o'z malakasini oshirgan. Shu yilning kuzida Samarqandda ham ikki oylik qisqa kurslar tashkil etilib, 27 nafar kutubxona xodimining malakasi oshirilgan.

Turkiston xalq kutubxonasida kitoblarni kataloglashtirish va tasniflash masalalari ham e'tibordan chetga qolmay, fondlar salmoqlanib brogani sayin o'nlik sistema tasnifiga doir katalog jadvallar tuzish masalalarni yaxshilashni hamda kataloglar tuzishni tezlashtirib yuborgan.

Turkiston xalq kutubxonasining birinchi direktori N.V.Dmitrovskiy "Turkiston xalq kutubxonasi rus bo'limi kitoblarining katalogi"da qabul qilingan o'nlik sistema hozirgi davr kitobxonalarining ehtiyojlarini ta'minlay olmayotgan bo'lib, vaqt o'tishi bilan kengayib borayotgan kutubxona tizimi, kitoblar fondi va kitobxonalar ko'lamiga to'g'ri keladigan kutubxona kitoblarini klassifikatsiya qiladigan tizim zaruratga aylangan. Bir necha yillik samarali mehnat tufayli anashunday tizim ishlab chiqilgan. 1918-yil to'plangan ko'p yillik tajribasidan foydalanib, Y.K.Betger, L.K.Davidov va A.A.Metlenkov yangi kataloglar, ko'rsatgichlar, ish yuritish daftarlari, kitoblardan izlab topilgan muayyan indexlar bo'yicha o'nlik sistemasini ayrim bo'limlarini tiklab, "Kutubxona kitoblarining o'nlik tasnifi"ni oxiriga yetkazgan [5].

1919-yil 30-apreld Turkistonda kutubxona ishining birligi va yaxlitligini ta'minlash maqsadida "Turkiston xalq kutubxonasi fondlarini markazlashtirilgan tartibda kataloglashtirish chora-tadbirlari to'g'risida Nizom" ishlab chiqilgan va Maorif Xalq Komissarligi tomonidan tasdiqlangan. Nizomga ko'ra barcha kutubxonalar tashkil etilishi, kitob fondini yaratilishi va ish yuritishi bixillashtirilgan

Kutubxona xodimi va foydalanuvchilari uchun ham yangiliklar yaratilish maqsadida bibliograf Y.K.Betger tashabbusi bilan, bir xil mavzu va mazmunga ega bo'lgan

barcha kitob fondlarini titul varaq hamda muqovasining yuqori o'ng burchagiga o'nlik indexni qo'yish taklif qilingan [7]. Bu kutubxona xodimiga fondlarni joy-joyiga qo'yish, kitobxonlarga esa kerakli adabiyotlarni qidirib topishni qulaylashtirish imkonini bergan. Kutubxona ishida bunday o'zgarishlar natijasida 1921-yil 1-yanvarga kelib kataloglashtirish ishlari ham qayta boshlanib, ikki: alifbitli va mavzuli kataloglar ishlab chiqilgan. Mavzuli katalog "Kutubxona kataloglarining o'nlik tasnifi" bo'yicha tuzilgan bo'lib, kataloglarga 600 mingtagacha kartochka kiritilib, kataloglar tuzish hamda adabiyotlarga ishlov berish keng ko'lamda yo'lga qo'yilgan.

1921-yilning oxirida alohida kataloglar bo'limi tashkil etilib, bo'limga mudir etib A.A.Metlenkov taynlangan. U respublikadagi kutubxona kitoblarining tasniflashni yangi maktabining asoschilaridan bo'lgan. Bu ishlar ayni vaqtda zamonaviy texnika va texnologiyalar bo'yicha ishlab chiqishni taqazo qilgan. 1922-yilda bu ishlarga bibliograf Y.K.Betger faol kirishib, avvalgisidan farqli o'laroq, so'zboshi, metodik ko'rsatmalar va foydalanish qoidalari bilan to'ldirilgan. Bu nisbatan zamonaviy kutubxona ishida qoidalar, nafaqat Turkistonda balki, butun O'rta Osiyoda mashhurlikka erishgandi.

Bu jarayonlar o'lka kutubxona ishi bo'yicha inspektor B.N.Smolina tomonidan tuzilgan "Kutubxona ishi texnikasi bo'yicha qisqacha qo'llanmasi"ni vujudga keltirib, kataloglashtirishning asosiy qoidalari hamda kutubxona ishining boshqa masalalari yoritilgan. Qo'llanma kutubxona xodimlariga fondlar va kataloglarni tashkil etishda katta yordam bergan.

Kutubxona fondlarini butlashga Turkiston matbuot bo'limi mas'ul bo'lib, 1919-yilning mayidan 1922-yilning fevraligacha kitob, gazeta hamda jurnallar bilan ta'minalab turgan. 1920-yilning boshiga kelib, Turkiston ASSRda 174 ta yangi tashkil etilgan kutubxona, 172 ta o'quv xonasi, 176 ta mahalla guzarlaridagi qizil choyxonalarda kutubxona hamda o'quv xonalari bilan birga tashkil qilingan.

Xulosa va takliflar. O'lkada Turkiston Maorif xalq komissarligi huzurida Kutubxonachilik bo'limi tashkil etilishi hamda unga kutubxonalarini boshqarishda katta vakolatlar berilishi bilan bog'liq tahliliy ma'lumotlar bo'yicha quyidagi:

birinchidan, 1918-yildan o'lkdagi ilmiy, ommaviy, maxsus, jamiyat va shaxsiy kutubxonalarning kitob fondlari hamda bozorlaridagi kitob do'konlarining kitob to'plamlari davlat tasarrufiga o'tkazilishiga,

ikkinchidan, ko'p yillar davomida faoliyat yuritib kelayotgan Turkiston ommaviy kutubxona, "Ma'rifat", "Birlik", "Madora", "G'ayrat" kabi shaxsiy kutubxonalarning kitob fondlar, "Turkiston", "Isloh", "Osiyo", "Turon" kabi yirik mahalliy kutubxonalar, turli ilmiy jamiyatlarning kutubxonalar, jadid ma'rifatparvarlari Is'hoqxon Ibrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munnavar Qoridek hamda boshqa ziyolilarning shaxsiy kutubxonalari davlat mulki sifatida musodara qilinganligi *xulosalari kelib chiqgan.*

Mazkur davrdagi kutubxona ishi tarixini o'rganish orqali olingan xulosalardan kelib chiqib, O'zbekistonning yangi bosqichida yoshlarni kitob va kutubxonalariga munosabatini yaxshilash, mamlakatimizdagi kutubxonalar salmog'ini oshirish hamda kitob fondlarini kengaytirish, tinchlik hamda totuvlikni targ'ib qiluvchi yangi adabiyotlarni shakllantirish chora-tadbirlarni chuqurlashtirish *taklif va tavsiya* etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug' va kelajagi farovon bo'ladi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2019.
2. Охунжонов Э.О. Ватан кутубхонашунослиги тарихи. 2-қисм. – Тошкент: "Адолат", 2008.

3. Бетгер Е.К. Туркестанская государственная библиотека (1918–1922 гг.). Краткий исторический очерк // “Наука и просвещение”. – Ташкент, 1922. – №2.
4. Авшарова М.П., Виридарский М.С. Евгений Карлович Бетгер (1887–1956): Фаолият ҳаёти ҳақида иншо. – Тошкент, 1960.
5. Қосимова О., Есимов Т. Умумий кутубхонашунослик. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 1994.
6. Касимова А.Г. История библиотечного дела в Узбекистане. – Ташкент: “Ўқитувчи”, 1981.
7. Охунжонов Э.О. Ватан кутубхонашунослиги тарихи. 1-қисм. – Тошкент: “Адолат”, 2004.
8. Olimjonov X.A. Turkistonda kutubxona ishi tarixi (1870-1917 yy.): T.f.f.d. (PhD) dissertat. – Toshkent, 2022.